

> Retouradres Postbus 16375 2500 BJ Den Haag

Sociaal-Economische Raad
T.a.v.: de heer A.H.G. Rinnooy Kan
Postbus 90405
2509 LK Den Haag

Rijnstraat 50
Den Haag
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag
www.minocw.nl

Contactpersoon

M. Jacobs

T +31-70-412 2557
m.jacobs@minocw.nl
IPC 5500

Onze referentie

DE/153987

Bijlagen

1

21 SEP. 2009

Datum

Betreft Adviesaanvraag 'Tijden van de samenleving'

Geachte heer Rinnooy Kan,

Op Prinsjesdag heeft u van het kabinet de groslijst met voorgenomen SER-adviesaanvragen voor 2010 gekregen. Een van de onderwerpen op deze lijst betreft de adviesaanvraag 'Tijden van de samenleving'. Toe naar minder tijdknelpunten door meer flexibiliteit'.

Hierbij ontvangt u de nadere omschrijving van het beoogde advies 'Tijden van de samenleving' en de bijbehorende vraagstelling. Deze aanvraag sluit aan op uw aanbod aan staatssecretaris Dijkema tijdens het symposium 'Nieuwe tijden in onderwijs en opvang' op 18 mei jl. U gaf toen aan graag mee te denken over nieuwe (school)tijden.

Ik verzoek u op 1 januari 2010 te starten met de uitwerking van deze aanvraag en zie het advies graag in het najaar van 2010 tegemoet.

Met vriendelijke groet,

de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

dr. Ronald H.A. Plasterk

Tijden van de samenleving

Toe naar minder tijdknelpunten door meer flexibiliteit

Inleiding

De huidige tijden in de samenleving zijn onvoldoende toegesneden op de wensen van mannen en vrouwen die werk en privé combineren. Zij ondervinden tijdknelpunten bij het combineren van werk en privé door onvoldoende aangepaste tijden in de maatschappij (zoals school- en opvangtijden, openingstijden van private en (semi-) publieke dienstverleners).

De afgelopen decennia zijn meer vrouwen buitenshuis gaan werken. Mannen en vrouwen hebben het druk en hebben het gevoel dat zij het te druk hebben¹. De (netto) arbeidsparticipatie van mannen is momenteel 75% en van vrouwen 57%². Het streven is dat de arbeidsparticipatie van mannen en vrouwen (in aantal en uren) in 2016 is gestegen naar 80%. Ook zijn er steeds meer mannen en vrouwen die arbeid en zorg combineren (40% in 2005). Ruim de helft van de Nederlanders voelt zich op een of meerdere dagen per week opgejaagd.

Door de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen en het groeiend aantal alleenstaanden wordt de vaste tijdsindeling meer en meer als probleem ervaren. Voor mensen die arbeid en zorg willen combineren is het lastig om verschillende activiteiten in tijd en ruimte op elkaar af te stemmen. Het kabinet wil het voor mensen makkelijker maken werk te combineren met zorg voor kinderen, ouders of vrienden door het bevorderen van ruimere, slimmere en meer flexibele werktijden en schooltijden, door flexibel ruimtegebruik, door openingstijden van voorzieningen beter af te stemmen op behoeften en door belemmeringen weg te nemen.

Ook demografische ontwikkelingen, zoals vergrijzing en bevolkingsgroei dan wel bevolkingsafname, hebben gevolgen voor de behoeften van burgers ten aanzien van de bereikbaarheid, beschikbaarheid en organisatie van diensten en voorzieningen. In een aantal stedelijke gebieden van Nederland groeit de bevolking nog terwijl in een aantal – met name meer perifere – plattelandsgebieden de gevolgen van krimp al duidelijk zichtbaar zijn.

Flexibiliteit

De behoefte aan meer flexibiliteit in werktijden, schooltijden en openingstijden van private en (semi-) publieke dienstverleners (zoals kinderopvang en huisartsen), neemt toe.

De afgelopen jaren is er ruimte gecreëerd om aan deze wensen van burgers tegemoet te komen. De ruimte die wordt geboden, wordt evenwel nog niet optimaal benut. Daarbij zijn er mogelijk verschillen in wensen en behoeften van mannen en vrouwen, ouderen en jongeren, en in het aanbod aan openingstijden in de steden en op het platteland en in regio's met bevolkingstoename en bevolkingskrimp.

Tijden in de samenleving zijn vrij traditioneel. Werktijden, kinderopvang- en schooltijden, openingstijden, vrije tijd en eet- en slaaptijden bepalen het dagelijkse en jaarritme van individuen en de samenleving als geheel. En een samenleving heeft ook een zekere mate van een collectief ritme nodig. Tijden in de samenleving brengen structuur en orde aan. De tijden waarop we dingen doen, en de dagen waarop, zijn tamelijk stabiel en nauw met elkaar verbonden. Zo zijn werktijden, schooltijden en reistijden aan elkaar gerelateerd.

Een ruimere, slimmere of meer flexibele openstelling, het beter benutten van de 'randen van de dag', digitale en plaatsonafhankelijke dienstverlening en een flexibel ruimtegebruik binnen voorzieningen kunnen ertoe bijdragen dat de combinatie van werk en privé makkelijker wordt. Een meer flexibele samenleving kan resulteren in een toename van de arbeidsparticipatie van mannen en vrouwen, terwijl zij ook nog voldoende tijd voor hun gezin kunnen overhouden. Tevens kan een betere aansluiting van openingstijden en werktijden zorgen voor een betere bereikbaarheid van voorzieningen en minder files.

---

¹ De tijd als spiegel, Hoe Nederlanders hun tijd besteden, SCP, 2005

² Emancipatiemonitor 2008

Meer flexibiliteit in de samenleving op het gebied van tijdbeleid komt deels vanzelf tot stand. Bedrijven zullen – vanuit concurrentieoogpunt, internationalisering en innovatie – met nieuwe technologie en ruimere en flexibeler openings- en arbeidstijden inspelen op de behoeften van burgers en andere bedrijven. Scholen, overheden en (semi-)publieke dienstverleners zullen onder druk van burgers (ouders, patiënten, consumenten) flexibeler moeten gaan inspelen op de vraag van mannen en vrouwen, gezinnen en alleenstaanden. De rijksoverheid, provincies en gemeenten kunnen een rol spelen bij de totstandkoming van meer flexibel tijdbeleid door waar nodig belemmeringen weg te nemen, de ontwikkeling te ondersteunen en te versnellen.

Door het kabinet zijn al veel maatregelen rond tijdbeleid in gang gezet. Zo zijn er convenanten tijdbeleid gesloten met koploper gemeenten en provincies en is het thema flexibele tijden geagendeerd door de Taskforce Mobiliteitsmanagement, de Taskforce DeeltijdPlus en opgenomen in de beleidsverkenning modernisering verlof- en arbeidstijden. Tevens is dit thema besproken tijdens de conferentie Werkende Gezinnen en het symposium 'Naar nieuwe tijden in onderwijs en opvang'.

De afgelopen jaren zijn verschillende onderzoeken verschenen die gerelateerd zijn aan dit onderwerp ofwel ingaan op deelaspecten van tijdbeleid, zoals:

- Ruimte voor tijd, Op weg naar een monitor tijdsordening (SCP, 2002)
- Rust, ruimte en hectiek: een inventarisatie van voorzieningen in het landelijk gebied voor taakcombineerders (NIZW, 2002)
- Taakcombineerders in het landelijk gebied: naar een sociale infrastructuur voor het combineren van arbeid en zorg op het platteland (Verwey Jonker Instituut, 2002)
- Emancipatiemonitor 2008 (SCP en CBS, 2009)
- De tijd als spiegel, Hoe Nederlanders hun tijd besteden (SCP, 2006)
- Oplossingen voor een betere combinatie van Werk en Zorg (Intomart, 2009)
- Verdeelde tijd, Waarom vrouwen in deeltijd werken (SCP, 2008)
- Het dagelijkse leven van allochtone stedelingen (SCP, 2008)
- Thuis op het platteland. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken (SCP, 2006)
- Slimmer open en beschikbaar (ATOS Beleidsadvies en –onderzoek, 2004)
- Monitor Huisartsenzorg 2008 (Nederlandse Zorgautoriteit, 2009)
- Mobiliteitsbalans 2008 (Kennisinstituut Mobiliteit)
- Beter voor de dag. Evaluatie van de stimuleringsmaatregel Dagindeling (SCP, 2003)
- Meerkeuze maatschappij (SCP, 2003)
- Veeleisende samenleving (SCP, 2002)
- Emancipatiemonitor 2002, bevat aparte data verzameling voor hoofdstuk 5 over Dagindeling
- Liefst zoals thuis (SCP, 2007)
- Duizend dingen op een dag: Een tijdsbeeld uitgedrukt in ruimte (Ruimtelijk Planbureau, 2004)

Vraagstelling

Gezien de brede sociaaleconomische invalshoek en het belang van de rol van werkgevers en werknemers in de aanpak hiervan wil het kabinet de SER de volgende vragen voorleggen:

- 1) Wat zijn de sociaaleconomische (positieve en negatieve) effecten van flexibele tijden op de maatschappij als geheel en op specifieke sectoren?
  - Naast aandacht voor openingstijden van private en (semi-)publieke dienstverleners (zoals kinderopvang en huisartsen) wordt hierbij aandacht gevraagd voor tijden op de (brede) basisschool en tijden van tussenschoolse en buitenschoolse opvang, omdat die tijden regulerend werken voor ouders met kinderen.
  - Zijn er verschillende effecten op stad en platteland en tussen regio's met bevolkingsgroei en krimpregio's?
  - Wat kunnen werkgevers en werknemers doen om positieve effecten van flexibele tijden te bewerkstelligen en te bevorderen en eventuele negatieve effecten van flexibele tijden te voorkomen?
- 2) Welke juridische randvoorwaarden zijn vanuit de rijksoverheid nodig om tijdbeleid vorm te geven?

- 3) Hoe kunnen werkgevers en werknemers samen en elk afzonderlijk bijdragen aan het beter aansluiten van tijden op diverse terreinen?

Planning

De adviesaanvraag wordt naar verwachting in januari 2010 ingediend. Het advies zou uiterlijk in het najaar van 2010 gereed moeten zijn.